

ebből a művéből — megnevezése nélkül — egész passzusokat fog meríteni a *Zord Idők* szerzője: Kemény Zsigmond.) (I.m. 14—15.)

Noha mondatszerkesztésének ideológiai funkciója van, nem kevés a pedagógiai célzat sem. Mintha ezt mondaná: mindenről tudjatok, mert a műveletlenség csúf dolog. S miután tudja, hogy mindenről mégsem tudhatunk, enyhe iróniával kezeli olvasóját: asszociatív szójátékokkal villantja fel a lehetséges tudást. A fenti idézetben már láttuk: a zord jelzőt csak azért használja, hogy a Zord idők-re emlékeztessen, ha már itt is, ott is Engelsről van szó. Valahogyan úgy, amint ezt Mentovich is tette Hajós szerint, amikor „David Friedrich Straussról rögtön eszébe jut Dávid Ferenc, aki szintén tagadta Jézus isten-

ségét“. (I.m. 56.) S hogy ez a pedagógiai célzat nem hiábavaló, azt könyve bizonyítja: tanulunk belőle, segít bennünket megszabadulni tudatlanságunk előítéleteitől, ahogy Hajós Józsefet is segítette a tételek nyűgétől való szabadulásban. S mikor az elme megérzi a béklyók hiányát, játszazodni kezd: „A berlini egyetem zsúfolásig megtelt 6-os számú termében olykor mellé kerülhetett az az ifjú, aki aztán Marxszal együttműködve meghaladta Hegel dialektikáját és Feuerbach materializmusát, a forradalmi demokratizmust és az utópikus szocializmust. Ez az ifjú 1841 végén, Friedrich Oswald álnéven tette közzé Schelling-ellenes pamfletjét, melyben jelzi, hogy Schelling hallgatói közt magyarok is voltak.“ (1974. 9.)

Bretter György

Jordáky Lajos tanulmánykötetéről

Nem egészen két év alatt Jordáky Lajos három tanulmánykötetet jelentetett meg, ami kétségtelenül szép teljesítmény. S ha mégsem tartjuk ezt meglepőnek, csak annak tulajdonítható, hogy közismert a szerző termékenysége. Míg a két korábbi kötet az irodalomkritika és irodalomelmélet kérdéseivel foglalkozó írásaiból nyújt válogatást, mostani könyvében (*Szocializmus és történettudomány*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1974) megjelent tanulmányai mind a történettudomány köréhez tartoznak. E kötetekben lapozva, azokat mérlegelve szembetűnik tematikai gazdagságuk; Jordáky sokoldalúsága figyelemre méltó. Csupán újabb kötetében is a história, a történeti szociológia, a nemzetközi élet elvi és gyakorlati kérdései, a hazai és egyetemes történelem számos eseménye kerül szönyegre.

A válogatás hat fejezetben csoportosítja a huszonkilenc — 1935 és 1971 közt írt — tanulmányt és cikket. Íme a címek: A történettudomány kérdései (I.), A szocialista mozgalom történetéhez (II.), A hazai forradalmi és munkásmozgalom történetéhez (III.), A nemzetközi munkásmozgalom történetéhez (IV.), Történeszek, történeész-politikusok (V.), A történeti irodalomról (VI.). A válogatás megfelelő, noha véleményünk sze-

rint a hatodik fejezetből el is maradhatott volna néhány napi jellegű könyvismertetés, melyek fellazítják a könyv szerkezetét. Egészében véve azonban a könyv alkalmas arra, hogy a történetkutató Jordáky Lajos eredményeit, életútját jobban megismerhessük, fölmérhessük, értékelhessük.

Hol van Jordáky helye a hazai történetkutatás arcvonalán?

Mivel a 60. életévét 1973-ban betöltött szerző most éli a termésbegyűjtés idejét (bár szerencsére ezzel párhuzamosan nagy lendülettel és kitartással dolgozik újabb műveken), a fenti kérdés felvetése mindenképpen helyénvalónak tűnik. Annál inkább, mivel tudomásunk szerint mindeddig történeszi munkásságát — ennek a könyvnek Demény Lajostól származó kitűnő bevezetőjén kívül — sehol sem elemezték, sőt még csak nem is körvonalazták. Helyénvalónak véljük kitérni rá azért is, mert Jordáky olyan korszakkal foglalkozik behatóan, melyről többeknek az a véleménye, hogy azt tudományos színvonalon nem lehet kutatni; ezzel kapcsolatban máris elmondhatjuk, hogy a szerző több tanulmányában sikeresen száll szembe az ilyen álláspontokkal.

Bár több itt közölt írásában a hazai és az európai történet régebbi szakaszát tanulmányozza, Jordákyt elsősorban mégis a jelenkor szakértőjének tartjuk, azzal a megjegyzéssel egészítve ki vé-

Ez a könyvismertetés Jordáky Lajos halála előtt készült.

leményünket, hogy egy pillanatig sem vonjuk kétségbe például a Saint Simonról, Táncsics Mihályról és Kogálniceanuról írt cikkeinek tudományos értékét és hasznát. Igazi területe azonban a két világháború közti legújabb kor és a második világháború óta eltelt idő; ezeken a „területeken” mozog a legbiztonságosabban.

Hogy a legújabb és a jelenkor szenvedélyes kutatójává válhatott, abban egész élete, értelmiségivé formálódásának körülményei, képzettsége, egyéni alkata s legfőképp mozgalmi múltja mind közrejátzott. A harmincas évek Kolozsvárjának szocialista milliójében élt, ahol egyszerre ismerkedett meg a munkásmozgalom gyakorlati s a szocializmus elméleti kérdéseivel. Fejlődésére jelentősen kihatott, hogy ebből a két „forrásból” származó indítékait, tapasztalatait és eszméit mindig megkísérelte összhangba hozni; rendkívül nehéz dolog volt ez az említett kor viszonyai közt másoknak is, és Jordáknak sem mindig sikerült. Érdekes, hogy amikor a harmincas évek végén a baloldali szocialdemokrata Jordáky már a néprfrontpolitika hívévé vált (gondolunk itt *A szocialdemokraták* és a *Vásárhelyi Tárlalkozó* című cikkére), ugyanakkor a teoretikus és történész Jordáky írásain még érződött a szocialdemokrata mozgalom régi egyoldalúsága, tehertétele: a nemzeti mozgalom, nemzeti eszmék bizonyos fokú lebecsülése (l. *Horea, Cloșca, Crișan* című írásait). Jordáky azonban rövidesen túljutott e tartózkodó magatartásán, de minden új történelmi fordulónál (s ilyenben bővelkedett ez a korszak!) ismételten szembe kellett néznie e kérdéssel; konfrontálnia kellett az osztályharc, illetőleg a nemzeti kérdésben kialakult helyzetet és saját nézeteit: szenvedélyesen kereste a megoldásokat.

Amint e kötetben megjelent írásai is mutatják, történelmi szemléletének alapjai korán kialakultak, amelyekhez aztán mindig hű maradt; vallotta, hogy a dolgozó osztályok felszabadulásához a munkásosztály harcán, a munkásmozgalmon át vezet az út, s hogy a szocializmus elérhetetlen a szocialista forradalom nélkül. Történetírói felfogásának sarkalatos tétele szerint a szocialista forradalom győzelmének alapfeltétele a munkásosztály egysége.

Azok, akik megkérdőjelezik a legújabb kor és a jelenkor tudományos művelésének lehetőségét, rendszerint arra hivatkoznak: nincsenek kialakulva e korszak kutatásának sajátos módszerei, megfelelő segédtudományai, s nagyrészt még történelmi kútfői is ismeretlenek. Kár volna tagadni, hogy ezekben

az ellenérvekben van részizgazság. De az általánosítás torzítva tükrözi a valóságot, felnagyítja az akadályokat, holott nemzetközi tapasztalat bizonyítja a leg súlyosabb nehézségek leküzdésének a lehetőségét. Ebből a szempontból talán Jordáky egyes tapasztalatai s eredményei is közérdeklődésre tarthatnak számot.

A történészeknek teljességre kell törekedniük — állítja Jordáky —, s a legújabb kor történetírása is csak akkor tarthat igényt tudományos rangra, ha az emberi alkotás „összességének vizsgálatára” törekszik (*Történettudomány, szociológia, nemzetközi élet*), mert ez objektivitásának feltétele. Ahhoz viszont, hogy a történész a tényanyagon urrá lehessen, határozott világnézet kialakítására kell törekednie, s megfelelő módszerre kell szert tennie. Erdemes idézni véleményét: „A történettudomány — írja — végső fokon a tények (események, felfedezések, alkotások stb.), az ideológia (történetfilozófiai ismeretelmélet) és az interpretálás (szociológiai szemlélet) szintézise.” (36.) Láttuk Jordáky történet szemléletének kialakulását; nem volt kevésbé jelentős hatással fejlődésére az a tény sem, hogy már fiatalon szociológiai képzettséget szerzett, sőt a két világháború között Kolozsvár munkásainak körében olyan szociológiai fölméréseket végzett, melyeknek anyagát ma sikeresen építi be történelmi munkáinak szövetébe. S mint hogy előszeretettel foglalkozik a munkásmozgalom múltjával, társadalomtörténettel és politikai történettel, sok hasznát veszi a szociológiai módszerek is. Lássuk ezek után, hogyan sikerült legyőznie a tények feltárása körül felmerülő akadályokat.

Mindenekelőtt: Jordáky nemcsak történész, szociológus és irodalmár, hanem nagy gyűjtő és elismert bibliográfus is. Íme, visszakanyarodtunk a szerző sokoldalúságának kérdéséhez. Valóban, egy egész életen át szenvedéllyel — és amennyire tőle függött, megszkizás nélkül — gyűjtötte a társadalomtörténetnek (ezen belül mindenekelőtt a munkásmozgalom történetének), a szocialista gondolat, a nemzeti kérdés és a Duna menti országok legújabb kori történetének irodalmát. (Hadd jegyezzük meg, hogy könyvtárából szívesen kölcsönzött kutatótársainak.) Ugyanakkor számos sajtókollekciója van. Értethető módon, nagy szakkönyvtára s rendszeres bibliográfusi tevékenysége megkönnyíti adatfeltáró munkásságát. Innen van az is, hogy a jelenkor és a nemzetközi élet kérdéseiben a legjobban tájékozott kutatók közé tartozik. (Bizonyosságul hivatkozhatunk nagyon gaz-

dag publicisztikai munkásságára s e kötetben *A mai Spanyolország*, valamint *A nyugat-európai szociáldemokrata pártok külpolitikája* című tanulmányokra.) Mivel a hazai történelmet európai egyetemességében képes látni, írásainak széles a láthatára. A régebbi s most közölt tanulmányai arról győznek meg, hogy a történetíró Jordáky helye az élvonalbeli legújabbkor- s jelenkorkutatók közt van.

A fentieket annál inkább el kellett mondanunk, mert szívügye e korszakok historiográfiájának fejlesztése. Mostani könyvében is számos megszívlelendő kérdést vet fel. Erdemes odafigyelnünk *A legújabbkori történetkutatásunk feladata*, *A béke és a háború kutatásának tudománya*, valamint *A politikai előrelátás tudománya* című írásaira. Egyebek mellett a nemzetiség-történeti kutatások alapfeltételei közt jelöli meg a kérdés történeti bibliográfiájának elkészítését és a szükséges forráskiadványok megjelenítését.

Jordáky legújabb kori konkrét kutatásainak tengelyében a munkásmozgalm, a forradalmi mozgalmak, a nemzeti kérdés, valamint a román—magyar kapcsolatok kérdései állanak. Ennek során olyan problémákat érint, mint az osztályharc és a munkásegység, a demokratikus jogok és a munkásmozgalm, ez utóbbi és az internacionalizmus viszonya, kölcsönös összefüggése. Abból indul ki, hogy a szocializmusért vívott küzdelemben a különböző nemzetiségű dolgozóknak együtt kell menniük, az internacionalizmus elveit nem adhatják fel a polgári pártok semmiféle csábítására, s nem engedhetnek az államhatalom erőszakosságainak sem. Ezzel összefüggésben utalunk e kötet egyik legjobban sikerült tanulmányára, amely az 1920-as kolozsvári általános sztrájk történetét dolgozza fel. A szerző céltudatosan kíséri nyomon: vajon az 1920-as év Kolozsvárján kibírta-e a nyomás próbáját a román és a magyar munkásság szolidaritása, az az erő, amely még a XIX. század második felében és a XX. század elején kialakult az Osztrák—Magyar Monarchia politikai viszonyai közt? Az új romániai viszonyok közepette elhatározó jelentőségű probléma volt ez, amikor a burzsoá román állam és a polgári pártok mindent elkövettek, hogy a munkásságot nacionalista alapon megosszák. A szerző hatalmas tényanyag felvonultatásával s a körülmények pontos elemzése alapján mutatja ki: „Az általános sztrájk a proletár internacionalizmus jegyében folyt le Kolozsváron is. Sem a munkásmozgalmomba befurakodott sovíniszta elemek, sem a burzsoá külső naciona-

lista propagandája nem tudta megbontani Kolozsváron a román és a magyar munkások harci egységét.“ (242.) Ha továbbgondoljuk Jordáky élesen fogalmazott megállapítását, nem nehéz arra a következtetésre jutnunk, hogy az 1920-as kolozsvári események kihatottak a két világháború közötti romániai s főként erdélyi munkásmozgalmra, annak jellegére, a Romániai Kommunista Párt harca társadalmi bázisának kialakulására. S a sztrájknak a magyar nemzetiség bizonyos demokratikus szabadságjogainak védelmében is szerepe volt — főleg kihatásaiban.

A tanulmányok közül több foglalkozik a román—magyar művelődési kapcsolatok, demokratikus hagyományok kérdéskörével. Mind az osztrák—magyar monarchiabeli magyar uralkodó osztályoktól, mind a romániai vezetőköröktől a demokráciát kéri számon, és aszerint ítéli meg a magyar és román szellemi élet kiemelkedő személyiségeit is, hogy hajlandók voltak-e folytatni vagy sem a népek demokratikus hagyományait a Duna menti megbékélés érdekében. Ilyen vonalon helyezkednek el a Kogălniceanuról, Tánccsicsról, Dobrogeanu-Ghereáról s Kunfi Zsigmondról szóló írásai. Kunfi portréja alkalmat ad arra is, hogy betekintsünk a századfordulói magyar szociáldemokrata vezetők tevékenységébe. Végül fel szeretnők még egyszer hívni a figyelmet a nemzetközi életet elemző cikkeire, amelyek meggyőznek arról, mennyire előnyösen egyesül Jordáky egyes írásaiban a legújabb kori történet kutatójának, valamint a szociológusnak és a nemzetközi életet fürkésző szemmel figyelő jelenkorkutatónak a koncepciója és módszere. Az érdeklődő együtt látja az előzményeket, a mai helyzet mozgatórugóit, s kisejti belőlük az események várható fejlődésmenetét is.

Legyen szabad ezek után összefoglaló helyett megemlíteni a recenziés véleményét arról, hogy a történetkedvelő olvasó mit nem várhat Jordákytól. Eddig sem írt, s valószínű ezután sem fog írni egy-egy történeti kérdést kimerítő, lezáró vaskos köteteket. Mert Jordáky az a típusú történész, aki kérdéseket vet fel, a lényegre tör, s ha sikerül rátapintania, a probléma más oldalával, részletezésével nem sokat foglalkozik. Ha Jordáky említett sokoldalúságának valamiféle hátránya mutatkozik, akkor bizonyosan csak erről lehet szó: a számos felvetett és tanulmányozott, egymástól annyira távoli kérdés kimerítő tárgyalására nem futja idejéből. De a részletezés elmaradása nem megy a tudományosság rovására, s nyugodt lelkiismerettel elmondható: egész tevékeny-

sége cáfolata bizonyos előfeltételeknek, melyek a legújabb kori történetkutatás lehetőségeit kérdőjelezzik meg. Jordáky válogatott történettudományi cikkeinek

kiadása folytán történeti irodalmunk jelentős művel gazdagodott, s változatosabbá is vált. Amiért a Politikai Könyvkiadót is elismerés illeti.

Egyed Ákos

Természetjáró muzsikus városlakó-költészete

Palocsay Zsigmond legújabb kötete* a szerzővel kapcsolatban kialakult korábbi véleményt igazolja. Kétség nem férhet hozzá: Palocsay erős, eredeti költőegénység, aki természetjáró (halász-vadász)- és muzsikus (hegedűspalántagyámolító)-érzékenységgel éli és formálja verssé mindennapi élményeit. A hangsúly a versé-élésen és nem a formáláson van. Mert Palocsay versei darabosak. Szavai úgy sorjáznak, ahogy az indulat diktálja őket. Ritmusát a grafikai jelölten vagy — szokatlan módon — hosszú egyenesekkel érzékeltetett szünet-zökkenők alakítják. Szóhasználatával próbára teszi, olykor meg is botránkoztatja kényesebb ízlésű olvasóit. Mert a szürkülő-szegényedő köznyelvet nemcsak szak- és tájnyelvi szavakkal sznezi-gazdagítja, de argotikus kifejezésekkel harsányítja is. Jelszava mintegy: semmi sem idegen a költésztől, ami emberi.

Központi élménye: az „emberi” körének beszűkülése. Költői alapállása pedig: a beszűkülés elleni tiltakozás. Tiltakozás az élményekben való tobzódással, tiltakozás a lelki elszegényedés elleni lázadással. A természetben fellelt öröm és a kietlenség elleni lázadás ívén aztán megfér a panasz és a fanyar vagy derűsebb színezetű fintor is.

A torlódo indulatok nemegyszer torlódo szavakat-sorokat szülnek: rendhagyó, szótárból nehezen megfejthető, lapalji jegyzet után kiáltó kifejezéseket s nekiiramodó-megtorpanó, interferenciában fuldokló ritmust. Olykor már az indulatok is csendbe fúlnak. Ilyenkor tekint körül a költő — látszólag tehetetlenül —, s veszi számba kimeríthetetlennek hitt lehetőségeit.

Ülök földi a papír mellett — / verset írnék / de annakvalót ma nem lelek / — meglátod később te is / hogy egyre nehezebb; / egyszer majd úgy érzed / mindent lehallgattál / szorgaltál fogtál magad körül / szorgalmad

* Palocsay Zsigmond: A vigasz fája. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1974.

mellőled mindent felevett / és tovább mitlálni / nem lehet...

A kimerülés-érzés végül újabb verslehetőséget kínál a költőnek. De a számvetés nemcsak azért hasznos, mert verset szül, hanem azért is, mert a pillanatnyi döbbenet a közvetlen környezetben való körültekintés készségét erősíti. Végtere is a természetjáró költő „civilben”: pedagógus, apa és — nem utolsósorban — városlakó, aki „civil” minőségében még inkább átérzi a természetből való eltávolodás, az emberi viszonyulások elszegényedésének elhárítandó veszélyét, kínját.

Az új kötet így vált a városlakó hétköznapjainak műfajilag-tematikailag egységes és mégis gazdagon árnyalt költészetévé. És éppen a gazdagság, az árnyaltság az, ami a tájékoztatáson és a kommentáláson túl az értékelés feladatát is megkönnyíti a kritika számára. A kötetben ugyanis a bőség folytán érzékelhetőbbek a költői erővonalak, s mert van miből szelektálni, bizhatunk abban, hogy a szelekció az erővonalak valóságos csomópontjait hozza felszínre.

Palocsay esetében — tekintve a költő látásmódjának, nyelvének és ritmikájának eredetiségét — kétféle szelekció között választhatunk. Kiválogathatjuk egyrészt a legrendhagyóbb, másrészt pedig a legkevésbé rendhagyó — a legközérhetőbb verseket. De mert Palocsay költészete nem mentes az egyetlenségektől, üdvösebbnek látszik az utóbbi eljárás mellett döntenünk.

A kötet többszöri elolvasása után úgy találtam, hogy Palocsay legközérhetőbb s egyben legegységesebb rezonanciájú versei — a kötetbeli megjelenés sorrendjében — a következők: *Helyzetkép egy keresetlen vershelyzettel, Tücsökkedvence, Dilinyóka anyóka, Kicsi Kata kertjében, Esténk*. Öt vers tehát a kötetbeli hatvanegyből. De mert belső kohéziójuk folytán a legjellemzőbbeknek érzem őket, joggal remélhetem, hogy hitelesen vallanak Palocsay költészetének sajátosságairól, lehetőségeiről. S ezt annál inkább megtehetik, mert — utó-